

Шифр: Меншовартість

**СИСТЕМНО-МОВНА ТА ДИСКУРСИВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ
КОНЦЕПТУ МЕНШОВАРТІСТЬ**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Лінгвокультурний концепт у лінгвоаксіологічних дослідженнях	
1.1. Поняття та терміни лінгвокультура, концепт та концептуальна опозиція в сучасних лінгвоаксіологічних дослідженнях.....	5
1.2. Лінгвокультурний концепт: універсальне та національно-специфічне....	11
1.3. Методи дослідження концепту.....	15
РОЗДІЛ 2. Мовна репрезентація концепту МЕНШОВАРТІСТЬ в українській лінгвокультурі.....	19
2.1. Етнокультурні особливості вербальної репрезентації концепту МЕНШОВАРТІСТЬ.....	19
2.1. Номінативне поле концепту МЕНШОВАРТІСТЬ в українській мові: інтроспективно-дефініційний аналіз.....	19
2.2. Дискурсивна об'єктивація концепту МЕНШОВАРТІСТЬ (за відомостями ГРАК).....	22
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	

ВСТУП

Вивчення лінгвокультури (індивідуальної, колективної, етнічної), у тому числі її реконструкція на різних часових зрізах, залишається надзвичайно актуальним завданням сучасної лінгвістики, про що свідчать зокрема праці українських мовознавців І. Голубовської, О. Горошко, С. Єрмоленко, Л. Іванової, Т. Радзієвської, О. Снитко, Г. Яворської, Т. Яценко, Л. Гнатюк, російських лінгвістів Н. Арутюнової, Т. Вендіної, В. Живова, В. Карасика, В. Красних, С. Нікітіної, І. Привалової, Ю. Степанова, Є. Тарасова, В. Топорова, Н. Уфімцевої, Б. Успенського та ін. Лінгвокультуру в різних аспектах активно досліджують упродовж останніх десятиліть і німецькі та австрійські науковці.

Актуальність даної роботи пов'язана з тим, що нині відбувається формування ідентичності та самосвідомості українського народу. У цьому сенсі важливим є дослідження сучасних лінгвокультурних концептів, бо вони відіграють значну роль у формуванні уявлень про себе, як народ, та про інші етнічні спільноти, й можуть стати засобом маніпулювання суспільною свідомістю. Згідно з нашою гіпотезою, концепт меншовартість є складовою етнічного стереотипу українців, їх лінгвокультури, тому суто лінгвістична проблема дослідження полягає у визначенні конотацій лексеми меншовартість/неповноцінність та сприйнятті, інтерпретації змісту цього поняття сучасними українцями. Тому на цю характеристику українського автостереотипу треба звернути пильну увагу.

Об'єктом дослідження є системно-мовна та дискурсивна об'єктивація концептуального простору меншовартості в українській лінгвокультурі.

Предмет: лінгвоаксіологічні ознаки семантики меншовартості.

Мета – визначити лінгвоаксіологічні та лінгвокультурні ознаки концептуального простору меншовартості в українців.

Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**:

- дослідити та проаналізувати національно-специфічні риси українців;
- дослідити номінативне поле концептів;

- проаналізувати зміст поняття *меншовартість* на матеріалі текстів української літератури;
- простежити динаміку частотності лексем *меншовартість* за відомостями з корпусу текстів української мови;

Новизна роботи полягає в тому, що вперше експериментальними методами досліджувався концепт МЕНШОВАРТІСТЬ в українській лінгвокультурі.

Матеріалом дослідження слугували корпуси текстів українською мовою, зокрема ГРАК, використовувалися такі словники: «Словарь української мови» Б. Д. Грінченка (1996-97 рр.), одинадцятитомний «Словник української мови» під кер. І. Білодіда (1970-1980 рр.), «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія» О. Селіванової (2006 р.), «Етимологічний словник української мови» за ред. О.С. Мельничука (1983 р.), «Сучасний тлумачний словник української мови» Дубічинського В.В. (2009 р.), «Практичний словник синонімів української мови» Святослава Караванського (2012 р.).

Для виконання мети ми використовуємо загальнонаукові **методи**, які ґрунтуються на теоретичних та емпіричних засадах; загальновідомі раціональні операції, які є фундаментами усіх теоретичних методів: дедукцію – перехід від основ до конкретних висновків, індукцію – узагальнення отриманого досвіду. А також – експериментальний метод та інтерпретативний аналіз [4, С. 19-25].

Теоретична цінність роботи полягає у тому, що ми зробили внесок у розробку проблеми вивчення концепту МЕНШОВАРТІСТЬ в українській лінгвокультурі.

Практична значущість нашої роботи у тому, що отримані результати можуть бути використані як ілюстраційний матеріал до курсів психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, експериментальних методів дослідження, лінгвокультурології, етнолінгвістики тощо.

РОЗДІЛ 1. ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ У ЛІНГВОАКСІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

1.1. Поняття та терміни «мовна свідомість», лінгвокультура, концепт та концептосфера в сучасних лінгвоаксіологічних дослідженнях

Останнім часом у лінгвістичній літературі вживають поняття «**мовна свідомість**». У словнику О. О. Селіванової знаходимо таке визначення мовної свідомості: «Мовна свідомість (далі МС) – це механізм індивідуальної свідомості, що керує мовленнєвою діяльністю, формує, зберігає й перетворює мовні знаки, правила їхньої сполучуваності, вживання, погляди й установки на мову та її елементи.» [36, С. 716]. Також вона зазначає, що свідомість є цілісним і складним феноменом, що має різноманітні пізнавальні механізми, які опосередковують творення, сполучення й використання мовних знаків і регулюють мовленнєву діяльність.

За Селігеєм П. О., поняття МС розуміють як: 1) мовну картину світу, тобто образи свідомості, матеріалізовані в мовних знаках; 2) механізм керування мовленням, який формує, зберігає та перетворює мовні знаки, правила поєднання й уживання їх; 3) судження й уявлення людини про мову та її суспільну роль [37, С. 40]. Без мовної свідомості важко пояснити факти мовної поведінки окремих осіб і національних спільнот, з'ясувати зовнішні причини багатьох мовних змін. Але оцінити значущість цього поняття поки що важко, бо воно лишається порівняно новим і мало опрацьованим.

Г. Ейгер виокремлює кілька функцій МС: **відображальну**, яка створює мовну картину світу у значеннях; **оцінну**, в широкому розумінні різних видів оцінки; **орієнтовно-селективну**; **інтерпретаційну**, яка передбачає інтерпретацію нових знаків; **регулярно-керівну**, що здійснює контроль мовленнєвої діяльності й оцінку відповідності нормам [22, С. 371].

Визнання тісного взаємозв'язку культури і мови активізувало комплексне вивчення феноменів ментальності, культури і мови з використанням єдиної системи інструментальних категорій. Певною віхою в розробці даного напрямку лінгвістики стала поява нової дисципліни - **лінгвокультурології**, а ознакою підвищеного інтересу до лінгвокультурних концептів - поява величезної кількості наукових досліджень [20, 22, 38,43 та ін.].

Лінгвокультурологія – сучасний напрям у лінгвістиці, який сформувався протягом 90-х рр. ХХ ст. в результаті інтегрування мовознавства з суміжними дисциплінами, такими як культурологія, етнологія та етнографія. Розвиток лінгвокультурологічного напрямку зумовлений прагненням до осмислення феномену культури як специфічної форми існування людини і суспільства у світі, при цьому мова виступає як засіб інтерпретації людської культури [41, С. 110-112].

Поняття «лінгвокультура» має надзвичайно широке трактування: у різних джерелах в зміст лінгвокультури включаються образи, прецедентні тексти та імена [52], цінності [14], традиції [45], арсенал мовних засобів і символів [26]. Також досить різноманітні аспекти розгляду лінгвокультури - як компонента лінгвокультурного поля національної мови, як члена опозиції «рідна: іншомовна», «вихідна лінгвокультура: лінгвокультура перекладу» і як еквівалента концептосфери.

Різнобічне осмислення цей термін отримав в роботах В.В. Красних. Лінгвокультура визначається як культура, втілена і закріплена в знаках мови, виявлена нам в мові і через мову. Культура слідом за Е. Сепіром розуміється як «відібраний інвентар досвіду», «те, що дане суспільство робить і думає», а мова слідом за А.А. Леонт'євим - як «єдність спілкування та узагальнення, як система значень, які виступають як в предметній, так і у вербальній формі існування». При цьому кожна система, за словами вченого, спочатку існує окремо, а тому лінгвокультура, що виникає на їх перетині, претендує на статус самостійної системи. В якості змісту лінгвокультури пропонується

розглядати образи свідомості, зодягнені в мовні знаки [11, С. 71-72; 12, С. 47-50]. Отже, **лінгвокультура** – втілена і закріплена в знаках живої мови культура, що проявляється в мовних процесах. В деякому розумінні лінгвокультура зближується з мовною картиною світу, проте ці феномени онтологічно різні. Якщо **мовна картина світу** може трактуватись як складно організований семантичний простір, то **лінгвокультура** – феномен лінгвокогнітивний, який формується не за допомогою мовних одиниць, а передусім образами свідомості в їх вербальних репрезентаціях.

Кожен народ є представником своєї власної лінгвокультури, яка формувалась шляхом набутого культурно-історичного досвіду усієї національної спільноти. Процес формування та видозміни концептів у свідомості представників будь-якого національно-культурного соціуму є тривалим і проходить певні стадії розвитку як у окремого індивіда, так і у цілого соціуму. Чинниками, що впливають на зміст і засоби його вербалізації, виступають соціально-економічні умови, історичні події, наявні в певну епоху естетичні та матеріальні вподобання тощо.

Термін «**концепт**» на сьогодні є одним із найбільш популярних у когнітивній лінгвістиці та в науці загалом. Як зазначає В. Дем'янков, «своєрідна мода на термін концепт у нашій науковій і художній літературі кінця ХХ – початку ХХІ ст. вказує на інтерес до реконструкції тих сутностей у житті людини, з якими ми стикаємося в повсякденному житті, не замислюючись над їхнім «істинним» (апріорним) смислом. Виявилось, що далеко не завжди можна «домовитися» про поняття: іноді продуктивніше реконструювати звичні смисли або концепти, і, на основі усталених уявлень, старих концептів, не руйнуючи їх, спробувати сконструювати нові поняття. Нове тоді з'являється в результаті перегляду старого» [6, С. 606-622].

А. А. Залевська описує концепт як «сплав» індивідуального і культурного: на її думку, науково конструйований концепт є спільним знаменником концепту, що існує у свідомості індивіда (надбання особистості, продукт пізнання й узагальнення як психічних процесів), і

концепту універсального (той, що є продуктом соціальних взаємодій і спілкування, функціонуючою у надвеликій системі цих взаємодій) [7, С. 39-54].

На думку багатьох науковців, концепт є **культурно детермінованим утворенням**. М. М. Полюжин зазначає, що у змісті такого типу концептуальних одиниць виділяються універсальні та унікальні риси. Ідіоетнічне в концептуальній картині світу підтримується інформацією наївної та художньої картин, що утворюють разом національну картину світу. Отже, концепт у лінгвокультурологічному розумінні – це одиниця колективної свідомості, що має мовне вираження й визначається етнокультурною свідомістю [27, С. 5-23].

Концепт – інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого. Ядром концепту є поняття, фіксоване у вигляді пропозиційних структур і позначене певною номінативною одиницею [36, С. 258].

В. І. Карасик визначає концепт як «значущий усвідомлений типізований фрагмент досвіду» [8, С. 24], який характеризує буття у всій його повноті, від повсякденної свідомості до виходу на смисложиттєві орієнтири поведінки [8, С. 117].

Досить ґрунтовним і вдалим тлумаченням концепту мовознавці вважають визначення, запропоноване О. С. Кубряковою: «концепт (concept, konzept) – термін, що слугує для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання й досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку (lingua mentalis), усієї картини світу, відображеної в людській психіці» [13, С. 90].

Вивчення будь-якого лінгвокультурного концепту як одиниці мовної картини світу представляє цінність для виявлення особливостей культури і

світобачення конкретної лінгвокультурної спільності. Тим не менше, існують концепти, які мають особливу значимість у когнітивному просторі і в культурі мовної спільноти. Інакше кажучи, в кожній культурі або в ментальності кожного народу є свої унікальні поняття, смисли, що важко передати вербальними засобами іншої мови, навіть часто вони не мають однослівних лексичних еквівалентів, тобто є лакунами. Такі смисли, ментальні репрезентації певних значимих, для окремої культури понять називають **ключовими концептами культури**.

Нині одним із базових понять когнітивної лінгвістики є категорія **“концептосфери”**. Термін “концептосфера” вперше ввів у лінгвістичний обіг російський дослідник Д. Лихачов, який у праці “Концептосфера російської мови” зазначив: “У сукупності потенції, що відкриваються у словниковому запасі окремої людини, як і всієї мови загалом, ми можемо назвати концептосферами. Концептосфера національної мови тим багатше, чим багатша вся культура нації..., окремих варіантів концептосфери національної мови дуже багато, вони по-різному групуються, по-різному себе виявляють. Кожен концепт у сутності може бути по-різному розшифрований залежно від контексту і культурного досвіду, культурної індивідуальності концептоносія”. Учений у своїй роботі підкреслив, що поняття “концептосфера” особливо важливе тим, що воно “допомагає зрозуміти, чому мова є не просто способом спілкування, але деяким концентрантом культури – культури нації і її втілення у різних прошарках населення аж до окремої особистості” [4, С. 5, 9].

У сучасній лінгвістиці наявні різні визначення концептосфери. Так, Ю. Степанов під концептосферою розуміє “таку сферу культури, де поєднуються в одному загальному уявленні (культурному концепті) слова, речі, міфологеми та ритуали” [43, С. 74].

Очевидно, що, вводячи поняття “концептосфера”, Д. Лихачов і Ю. Степанов притримуються того самого підходу – лінгвокультурологічного.

Обидві концепції з різних поглядів описують той самий феномен, хоча в Д. Лихачова термін “концептосфера” стає багатозначним.

З. Попова і Й. Стернін у своїх роботах визначають концептосферу як “упорядковану сукупність концептів народу, інформаційну базу мислення”. Засновники теоретиколінгвістичної наукової школи Воронежського університету визначають концептосферу як “сутомисленнєву сферу, яка складається з концептів, що існують у вигляді мисленнєвих зображень, схем, понять, фреймів, сценаріїв, гештальтів (більш або менш складних образів зовнішнього світу), найбільш абстрактних сутностей, які узагальнюють різноманітні ознаки зовнішнього світу” [29, С. 36, 43].

А. Приходько дає тлумачення концептосфери як “об’єктивно наявної сукупності вербально позначених і вербально непозначених, національно маркованих ментальних одиниць лінгвокультури, упорядкованих за принципом системності та організованих на засадах множинності, цілісності, зв’язку і структурованості” [32, С. 209]. О. Селіванова розглядає поняття “концептуальна система” як родове щодо концептосфери і не ототожнює ці поняття, а вважає перше за все елементом змісту другого. Концептуальна система, за визначенням дослідниці, це “система концептів у свідомості людини або колективній свідомості етносу, що відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду” [35, С. 405-406]. Такої самої позиції у розумінні концептосфери дотримуються Т. Космеда та Н. Плотнікова, які слідом за О. Селівановою, запропонували визначення концептосфери як “фрагмента концептуальної картини світу, сформованої на основі уявлень людини та репрезентованої сукупністю одиниць пам’яті (концептів), що групуються за тематичною ознакою” [10, С. 31-32].

Отже, в роботі ми будемо користуватися такими визначеннями: **мовна свідомість** – мовна картина світу, що відображає, оцінює, інтерпретує мовні знаки, мову та її суспільну роль у свідомості людини. **Лінгвокультура** – втілена і закріплена в знаках живої мови культура, що проявляється в мовних

процесах. **Концепт** ми розуміємо як фіксацію колективної свідомості, що є вербалізованим вираженням певного культурного контексту з усім розмаїттям супровідних значень, уявлень й асоціацій, та є елементом концептуальної картини світу як окремої людини, так і людської спільноти. І **концептосфера** – цілісна та упорядкована сукупність концептів народу, інформаційна база мислення.

1. 2. Лінгвокультурний концепт: універсальне та національно-специфічне

У сучасній лінгвістичній науці спостерігається значний інтерес до вивчення зв'язку між мовою та культурою. Численні дослідження спрямовані на вивчення мовних явищ з лінгвокультурологічних позицій. Основи лінгвокультурологічних досліджень закладені в працях В. фон Гумбольдта, Л. Вайсгербера, Е. Сепіра, Б. Уорфа, М. Коула та інших.

Стрижневим терміном понятійного апарату лінгвокультурології є лінгвокультурний концепт. В. А. Маслова співвідносить лінгвокультурні концепти з іменами абстрактних понять, в яких культурна інформація прикріплюється до понятійного ядра [18, С. 48].

В. І. Карасик та Г. Г. Слишкін вважають, що лінгвокультурний концепт – це умовна ментальна одиниця, спрямована на комплексне вивчення мови, свідомості та культури [9, С. 76]. На думку С. Г. Воркачова, лінгвокультурний концепт є семантичним утворенням високого ступеня абстракції і є продуктом абстрагування семантичних ознак, притаманних визначеній кількості значущих мовних одиниць [4, С. 79].

У сучасній лінгвістиці загальноприйнятим вважається факт присутності в культурі й мові кожного народу **універсального** (загальнолюдського) і **національно-специфічного**. Процес ефективної міжкультурної комунікації стає можливим завдяки присутності *універсальних* значень у різних мовах. У той самий час у будь-якій культурі є притаманні лише їй одній (*національно-специфічні*) культурні значення, закріплені в мові, моральних нормах,

переконаннях, особливостях поведінки тощо, які ускладнюють процес міжкультурного порозуміння і потребують всебічного лінгвокультурологічного дослідження [23].

За Апресяном, мова відображає конкретний спосіб сприйняття і організації (концептуалізації) світу (реальності). Значення, які виражаються в ньому, складаються в єдину систему поглядів, своєрідну колективну філософію, яка нав'язується в якості обов'язкової для усіх носіїв мови. Він вважає, що спосіб концептуалізації дійсності (погляду на світ) деякою мірою універсальний, деякою – специфічний, а, отже, носії різних мов можуть бачити світ трохи по-різному, крізь призму своїх мов.

Будь-який народ в культурній сфері створює своєрідний, властивий тільки йому образ. Кожна з існуючих у світі культур країн, народів, націй неповторна й унікальна, є невід'ємною складовою скарбниці світової культури, культурної спадщини.

Ми вважаємо, що на повноцінний розвиток етнічної культури нації впливає широке коло чинників, таких як: історичний шлях народу, відособлення або взаємовплив з іншими народами; соціальні, економічні, екологічні умови; культурна політика держави, вплив культури інших народів, досягнення вихідців з країни, які проживають за її межами. На нашу думку, культура забезпечує повноцінне функціонування етносу і характеризує сукупність, з одного боку, національно-специфічних, а з іншого – загальнолюдських компонентів.

Проблема становлення національного характеру українського народу є надзвичайно важливою і актуальною, оскільки наукове осмислення подібної проблематики продиктоване національними інтересами й нагальними потребами нашої держави, адже український національний характер є одним із важливих чинників сучасних націє- та державотворчих процесів в Україні. Сьогодні науковці переважно визначають національний характер як сукупність соціально-психологічних рис або констант, властивих конкретній нації на певному етапі її розвитку [5].

Дослідженню окремих рис українського національного характеру були присвячені праці Г. Ващенка, П. Гнатенка, М. Костомарова, О. Кульчицького, В. Липинського, Ю. Липи, І. Мірчука, І. Огієнка, Є. Онацького, О. Потебні, І. Рибчина, М. Сумцова, Б. Цимбалістого, Д. Чижевського, П. Чубинського, П. Феденка, М. Шлемкевича, В. Яніва, Я. Яреми та інших учених [13; 15; 16].

Наша країна не була, як правило, ні центром, ні периферією, вона майже постійно знаходилась між різними державно-політичними полюсами, на лінії їх протистояння, в центрі їх боротьби, включаючись до складу то однієї, то іншої державної структури. На нашу думку, в цьому значною мірою і виявляється специфіка формування національного характеру українців.

Постійна наявність різноспрямованих, по суті протилежних, геополітичних орієнтацій у галицької та наддніпрянської гілок українства якнайкраще доводить загальний маргінальний характер української політичної ментальності. Оцінюючи проросійську орієнтацію жителів східної України та прозахідну орієнтацію галичан, слід вказати на парадоксальний момент: протилежна спрямованість сподівань різних частин українства найяскравіше виявляє спільну українську маргінальність. В. Ятченко у цьому зв'язку висловлює думку про існування в українському менталітеті своєрідного «месіанізму навиворіт». «...Те, що ми вважаємо, ніби чужа модель цілком нам підходить і нас врятує, свідчить про неподоланий комплекс месіанізму. Тільки тут – месіанізму «навиворіт» – не наша нація є месією щодо інших, а інші щодо нас» [8, с. 80].

Проте, у дійсності «месіанська» функція сусідів стосовно українців оберталася фактичним поневоленням та колонізацією України. І тут можемо спостерігати цікаве психічне явище. Йдеться про виникнення та поступове усталення іншого психологічного комплексу – комплексу кривди, «образи» українців по відношенню до влади метрополії. Ця кривда може проявлятися або в орієнтації на агресію щодо дійсних чи уявних причин поневолення, або

в напрямку сублімації в стражданнях, або в соціально-утопічному мрійництві. Відтак, внаслідок довготривалого перебування у колоніальному становищі, у менталітеті багатьох представників українського народу формується ескапізм (втеча від дійсності; пасивність до всього, що відбувається) як одна з визначальних наших психічних рис. В. Янів, Д. Чижевський, О. Рудакевич вважають, що ескапізм української ментальності є закономірним підсумком багатовікової підлеглості України [6–7]. Та повертаючись до колоніального синдрому української психіки від генерації до генерації формується комплекс національної меншовартості, який, на нашу думку, і стає універсально-специфічним для українського народу.

Розглядаючи ментальні якості традиційного українства, не можна залишити без уваги розповсюджену вказівку фахівців-дослідників на особливе почуття гумору українців, що є свідченням загального оптимізму нашого народу. Існує безліч висловлювань найвидатніших письменників, політиків, науковців, які підкреслюють наочну гостроту, кмітливість, життєрадісність, доброту українського гумору. Можливо, саме гумор виступає одним з головних «ліків» проти суцільного стресу поневоленого буття. Ми підтримуємо думку вчених, які стверджують, що без подібного почуття гумору віками пригноблений український загаль навряд чи був здатний самозберегтися. Напевно, злегка парадоксальний оптимізм українства відіграє не останню роль в успішному подоланні й теперішніх складнощів.

Таким чином, помітний компонент модерної ментальності (комплекс меншовартості) є успадкованим від попередніх поколінь українців і трансформується доволі повільно, при цьому відтворюючи найбільш розповсюджені психологічні настанови, взірці й моделі поведінки. Серед традиційних елементів української ментальності виділяємо такі: комплекс меншовартості (внаслідок колоніальної ментальності), маргінальність (наслідок геополітичної розмежованості), «месіанізм навиворіт» (сподівання

на чинсь допомогу), ескапізм (втеча від дійсності), особливе почуття гумору (як механізм самозахисту від негараздів).

1.3. Методи дослідження концепту

На сьогодні актуальними методами дослідження лінгвокультурних концептів є аналіз дефініційних значень, етимологічний аналіз, метод вивчення концептів через лексико-граматичне поле лексеми, що його репрезентує, асоціативний експеримент, когнітивно-семантичний, зіставний аналіз концептів у різних культурах, а також концептуальний аналіз.

Дефініційний аналіз належить до традиційних методів семантичних досліджень. Він дозволяє співвідносити значення певних лексичних одиниць, використовуючи словникові тлумачення. Дослідження лексичного значення за словниковими дефініціями та лексикографічної його презентації дозволяє установити характер і типи значеннєвої структури слів, належних до різних семасіологічних підкласів і семантичних розрядів, іншими словами, здійснити розгляд лексичного значення слова в плані його епідигматики – семантичної похідності значення, що забезпечує історичну та синхронну тотожність слова [46]. Використовуючи дефініції, такий аналіз співвідносить значення певних лексичних одиниць. Словникові дефініції допомагають установити характер і типи значеннєвої структури слів, вони можуть належати до різних семасіологічних підкласів та семантичних розрядів [46]. Словникові статті, які описують семантичну структуру концепту, зазвичай містять однотипні й різнотипні дефініції та представляють різні лексико-семантичні варіанти. Схеми побудови лексикографічних дефініцій можуть бути різними, усе залежить від того, яка частина мови і який лексикограматичний розряд фіксується.

На думку П. Денисова, існує три основні види дефініцій, хоча вони можуть нараховувати до 50–60 різновидів: 1) описова, 2) синонімічна й 3) відправна (дериваційна) [46]. Отже, словникові дефініції розглядають як достатньо повне та об'єктивне джерело фіксованого опису концепту.

Етимологічний аналіз допомагає визначити походження слова; знайти дійсне його значення в момент утворення; відновити повністю (наскільки це можливо) його «біографію»; з'ясувати, які фонетичні та семантичні зміни відбулися зі словом за всю історію його існування; визначити засоби творення слова.

Досліджуючи вербалізовані концепти, вчені також вдаються до експериментальних методик. Зокрема, цілеспрямований і нецілеспрямований (вільний) **асоціативний експерименти** дають змогу виявити ті концептуальні ознаки, які не вміщують тлумачні словники, адже деякі ознаки, містячись в свідомості людей, не зафіксовані в словниках. Особливо це стосується тих концептів, які динамічно розвиваються, адже не варто забувати, що концепт є ментальним утворенням, зміни в якому залежать від змін в свідомості суспільства, на яке в свою чергу впливають зміни в суспільному житті. Експериментальні методики також дають змогу визначити національно вагомі концепти. Залучення асоціативного експерименту – одна з особливостей методики аналізу лінгвокультурних концептів. Слід також зауважити, що під час проведення дослідження лінгвіста цікавить система семантичних і граматичних відношень, образи свідомості, мотиви й оцінки. Він насамперед аналізує мовну форму, яку приймає асоціювання, у центрі його уваги – мовні фактори.

Також варто згадати **семантико-когнітивні методи** когнітивного дослідження концептів З. Д. Попової та Й. А. Стерніна. Вчені пропонують такий алгоритм аналізу вербалізованих концептів: 1) побудувати номінативне поле концепту; 2) проаналізувати семантику мовних засобів, що входять до номінативного поля концепту; 3) інтерпретувати результати опису семантики мовних засобів, виділивши когнітивні ознаки, що формують концепт, як ментальну одиницю; 4) верифікувати отримані результати когнітивного опису в носіїв мови (цей етап не є обов'язковим, якщо дослідник сам є носієм мови); 5) описати вміст концепту у вигляді переліку когнітивних ознак [31, С. 84]. Наступні кроки дослідника залежать від того, чи його метою є опис

семантики мовних одиниць або ж моделювання концепту як одиниці свідомості.

Сьогодні у цілій низці праць когнітологів можна зустріти поняття **концептуального аналізу**. Принагідно зазначимо, що набір методів, якими послуговуються науковці, достатньо різноманітний. З цього приводу в наукових колах вже давно точаться дискусії. Так, Фрумкіна Р. М. пише: “між різними авторами не тільки немає згоди щодо сукупності методик, які варто вважати концептуальним аналізом, немає згоди навіть у тому, що варто вважати результатом такого аналізу” [47, С. 96]. Проте, не всі науковці поділяють настільки критичний погляд на концептуальний аналіз. Проаналізувавши наукові доробки вчених-когнітивістів, вважаємо, що концептуальний аналіз об’єднує в собі методи дистрибутивного, контекстуального та компонентного аналізу. Використання тих чи інших методів в дослідженні концепту в кожному конкретному випадку залежить, в першу чергу, від тих завдань, які ставить перед собою автор, розгалуженості концепту, його типу та власне від фактичного матеріалу, в якому розглядаються вербалізовані концепти. Так, існують одно- та багаторівневі концепти [44, С. 58-65]. Однорівневі концепти містять лише базовий пласт, тобто ядро концепту. Такими, в першу чергу, є концепти-предметні образи. Багаторівневі концепти, крім базового рівня, вміщують у себе кілька когнітивних пластів, що нашаровуються один на одного та на ядро концепту.

“Концептуальний аналіз – це головний метод логічного аналізу мови й когнітивної лінгвістики, що передбачає моделювання й опис концептів” [34, С. 262]. На думку дослідниці Олени Селіванової, метою цього аналізу є “реконструкція когнітивних механізмів індивідуальної чи колективної свідомості, які опосередковують формування й упорядкування знань про об’єкти дійсності та результати внутрішнього рефлексивного досвіду” [34, С. 7]. Піменова М. В. відмічає, що методика вивчення концептів полягає в “інтерпретації значення конструкцій, що об’єктивують ті чи інші особливості концептів, у виявленні частотних (що властиві багатьом концептам)

таксономічних характеристик і визначення за допомогою цих характеристик загальних типологічних ознак концептів, що досліджуються” [24, С. 20]. Після цього відомий когнітолог пропонує узагальнити особливості концептів та виділити когнітивні структури, моделі та схеми.

Концептуальному аналізу, на думку А. П. Мартинюк, притаманні два аспекти: логічний та ейдетичний. Логічний аспект спрямований на встановлення закономірностей внутрішньої організації концепту, виявлення його елементів і встановлення зв’язків між ними. Ейдетичний, в першу чергу, прагне встановити, як цілісний концепт існує в мисленні [16, С. 47]. Кінцевою метою концептуального аналізу є побудова концептуальної моделі того інформаційного фрагмента, який фіксується знаком. Для цього елементи значення мають бути особливим чином угруповані, впорядковані та взаємопов’язані. З цією метою використовуються концептуальні структури: пропозиції, фрейми, сітки, прототипні моделі тощо. Зокрема, варто назвати фреймову семантику Ч. Філмора, теорію метафори та метонімії Дж. Лакоффа і М. Джонсона, сценарії Абельсона, фрейми Мінського, когнітивні прототипи Е. Рош та Дж. Лакоффа. Дані когнітивні моделі забезпечують переробку і збереження інформації про світ в свідомості людини.

Саме методом концептуального аналізу ми послуговуватимемося у своїй роботі. Таким чином, методи вивчення вербалізованих концептів охоплюють цілу низку різноманітних методик, серед яких концептуальний аналіз, використовуючи різні підходи, є найбільш апробованим серед сучасних вчених-когнітологів. Набір прийомів та методик концептуального аналізу визначається цілями та фактичним матеріалом дослідження. Для отримання найбільш достовірних результатів вважаємо доцільним використовувати різні методи дослідження та описувати концепт з точки зору різних підходів, не забуваючи що концепту властива різнорівнева вербалізація.

РОЗДІЛ 2. МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ МЕНШОВАРТІСТЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

2.1.1. Номінативне поле концепту МЕНШОВАРТІСТЬ В українській мові: інтроспективно-дефініційний аналіз

Одним зі способів об'єктивації концепту у мові прийнято вважати **номінацію**. Назви переживань є продуктом осмисленої диференціації та ідентифікації почуттів, тобто словесними показниками мовця про свій внутрішній світ.

Сучасна когнітивна лінгвістика визначає концепт основною одиницею свого аналізу. Основним постулатом цього напрямку є думка про те, що концепт як ментальна одиниця може бути описаний через аналіз засобів його мовної об'єктивації. «Концепт розсіяний в мовних знаках, які його об'єктивують. Щоб відновити структуру концепту, потрібно дослідити весь мовний корпус, у якому репрезентований концепт (лексичні одиниці, фразеологію, пареміологічний фонд), включно із системою стійких порівнянь, які закарбували образи-еталони, властиві певній мові» [19, С. 60]. У зв'язку зі сказаним вивчення вербалізованого концепту передбачає, насамперед, отримання вичерпного списку мовних одиниць, які його об'єктивують. Сукупність мовних засобів, які об'єктивують концепт у конкретний період розвитку суспільства, визначають як номінативне поле концепту.

Номінативне поле включає одиниці всіх частин мови і має польову структуру. Ядро номінативного поля конституюється прямими номінаціями концепту, а периферія – номінаціями окремих когнітивних ознак концепту, що розкривають його зміст і ставлення до нього в різних комунікативних ситуаціях. До номінативного поля того чи того концепту входять такі мовні засоби: прямі номінації концепту (ключове слово – репрезентант концепту, яке обирається дослідником як ім'я концепту й, відповідно, імені номінативного поля та його системні синоніми); похідні номінації концепту;

однокорінні слова, одиниці різних частин мови; контекстуальні синоніми; okazіональні індивідуально-авторські номінації; стійкі сполучення слів синонімічних ключовому слову; фразеологізовані сполучення, які включають ім'я концепту; паремії (прислів'я, приказки і афоризми); метафоричні номінації; стійкі порівняння з ключовим словом; вільні словосполучення, які номінують ті чи ті ознаки, що характеризують концепт; словникові тлумачення мовних одиниць, які об'єктивують концепт; тематичні тексти (наукові або науково-публіцистичні, який розповідають про зміст концепту); публіцистичні або художні тексти, які розкривають зміст концепту притаманними їм засобами [31, С. 154].

Інтроспективно-дефініційний аналіз досліджень сприяє спостереженню процесу виникнення й розвитку концепту, оскільки первісні форми й значення слова, співвідносні з сучасним їх мовним утіленням, формують детальну картину буття, наповнену етнокультурними особливостями кожного етапу його становлення в національній свідомості [137, с. 34]. Більша частина інформації однаково сформована у свідомості різних носіїв однієї мови, тому завдання словників – поєднати як загальний погляд на концепт, зумовлений національною ментальністю, так і той, що прихований за усталеними поняттями. Тому тлумачення лексичного значення імені концепту є одним із джерел інформації про нього.

У нашому дослідженні ми використовуємо Великий тлумачний словник сучасної української мови, Орфографічний словник української мови, Українсько-російський словник. Крім того, ми звернулися до сучасних синонімічних словників, які допомагають виявити додаткові характеристики концепту, актуальні на даному етапі розвитку мови. Це Словник синонімів української мови (ССУМ, I) та Практичний словник синонімів української мови [207]. Дослідження матеріалів словників дає змогу визначити місце універба *менишовартість* в системі української мови і як центра когнітивної мережі, а, отже, поєднати мовну систему з когнітивною.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови лексему «меншовартість» тлумачать як *«менша цінність, значимість, важливість, вартість. Перен. Відчуття неповноцінності, уразливості.»* (Великий тлумачний словник сучасної української мови. - "Перун". 2005.)

Синонімічний ряд концепту 'меншовартість' в українській мові в лексикографічних джерелах пов'язаний з таким поняттям, як *неповноцінність*. (Словник синонімів української мови, Практичний словник синонімів української мови).

Лексему «неповноцінність», ності, ж. Абстр. Ім. До *неповноцінний*.

Часто доводилося йому... Відчувати свою неповноцінність (Головко, П, 1957, 410). [39, С. 356].

Українсько-російський словник: *«неполноценность, незначительность»*

Подібні фрази в Українсько-російському словнику: *«Комплекс меншовартості – комплекс неповноцінності»*

Антонімічного ряду до поняття «меншовартість» ми не знайшли в жодному словнику антонімів.

У свою чергу, Неповноцінний, а, е. Який не має потрібних якостей; позбавлений багатьох позитивних ознак. *Все це говорило Дорошеві, що люди здорові і фізично сильні мучаться духовно за поранених і покалічених, не вважаючи їх, проте, неповноцінними людьми, і за це треба їх поважати* (Тют., Вир, 1964, 200); *Якщо господарство висіває неповноцінне насіння, то добрих результатів воно ніколи не одержить* (Рад. Укр., 31.І 1963, 1) [39, С. 356].

Синоніми до слова неповноцінний: *меншовартий; дешевий* [33].

Дешевий, а, е. Який мало коштує; *недорогий // Низький (про ціну)*. Перен. Нічого не вартий; пустий, мізерний [39, С. 260].

Отже, до синонімічного ряду концепту 'меншовартість' входить одна лексема, а до синонімічного ряду концепту 'неповноцінність' – дві. Саме ці проаналізовані лексеми висвітлюють повноцінне номінативне поле

опозитивних концептів в українській мові для чіткого розуміння важливості емоційних концептів у житті мовця.

2.2. Дискурсивна об'єктивація концепту МЕНШОВАРТІСТЬ (за відомостями ГРАК)

Українська корпусна лінгвістика в останні роки розвивається досить активно в різних університетах та робочих групах. Корпусні дослідження проводять вчені інституту філології КНУ ім. Т. Г. Шевченка, КиєвоМогилянської академії, Донецького національного університету (м. Вінниця), Національного університету «Львівська політехніка». Триває робота над Браунським українським корпусом обсягом 1 мільйон слововживань (Корпусна група БрУК). В інтернеті українська мова представлена кількома корпусами.

1. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) – це велика, репрезентативна, структурована колекція текстів українською мовою у супроводі програми, яка дозволяє будувати на базі корпусу власні підкорпуси, шукати слова, граматичні форми та їх сполучення, а також обробляти результати пошуку, сортувати, робити збалансовані вибірки і одержувати різну статистичну інформацію.

Корпус призначений для здійснення лінгвістичних досліджень з граматики, лексики, історії української літературної мови, а також для використання під час укладання словників та граматик. Корпус охоплює період з 1816 по 2019 р. і містить понад 40 тисяч текстів різних жанрів, близько 15 тисяч авторів.

2. Корпус української мови на сайті mova.info – проект лабораторії комп'ютерної лінгвістики інституту філології КНУ ім. Т. Г. Шевченка, під керівництвом Н. П. Дарчук. Корпус складається з підкорпусів художніх, наукових, поетичних, фольклорних, законодавчих та публіцистичних текстів. Загальний обсяг корпусу приблизно 60 мільйонів словоформ.

3. Корпуси текстів української мови кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного

університету (м. Вінниця) на сайті corpora.donnu.edu.ua – доступні для онлайн пошуку корпуси художніх, наукових, поетичних текстів, а також корпус українських граматик. Загальний обсяг корпусів близько 4 млн. словоформ.

4. Відкриті корпуси української мови групи lang-uk, доступні для завантаження за адресою: lang.org.ua/uk/corpora/: 229 текстів з українського браунівського корпусу, корпус UberText (корпус художніх та публіцистичних текстів обсягом близько 600 млн. словоформ, призначений для комп'ютерної обробки), корпус законів та нормативно-правових актів України.

5. Український веб-корпус Лідського університету (Centre for Translation Studies, University of Leeds), доступний для пошуку на сайті corpus.leeds.ac.uk/internet.

6. Паралельні українсько-російський та російсько-український корпуси на сайті Національного корпусу російської мови: www.ruscorpora.ru/searchpara-uk.html. Загальний обсяг корпусів близько 9 млн. словоформ.

7. Польсько-український паралельний корпус обсягом понад 3 мільйони словоформ (domeczek.pl/~polukr/index.php)

Ми досі не маємо корпусу української мови, який би був достатньо великим (для порівняння: Національний корпус російської мови містить понад 500 мільйонів словоформ), репрезентативним, доступним в Інтернеті із достатнім лінгвістичним інструментарієм для пошуку. Зокрема бракує такого корпусу, де можна було б формувати підкорпуси для окремих досліджень – за часом написання текстів, авторами, регіонами, до яких належать тексти [50, С. 33-34].

Як слушно зазначає А. Пшешюковський: «у багатьох країнах створення національного корпусу є обов'язком щодо рідної мови» [54, С. 5], та очевидно, що перспективність Національного корпусу української мови з площини вузько наукової переміщується у площину національної відповідальності.

У нашій роботі ми проаналізували частотність вживання лексеми *меншовартість* в сучасній українській мові на матеріалі ГРАК. Кількісну характеристику наводимо в таблиці нижче.

Вид тексту	Кількість слововживань лексеми «меншовартість»
Публіцистичні тексти	102
Художня проза	28
Наукові тексти	24
Поетичні тексти	0
Фольклорні тексти	0
Законодавчі тексти	0

За нашими підрахунками, 40% прикладів з публіцистичних текстів, 25% – художньої прози та 37,5% наукових текстів говорять про меншовартість як **КОМПЛЕКС притаманний українському народу**. Наведемо кілька найяскравіших прикладів з кожного виду.

Публіцистичні тексти:

1. *В нашій ментальності є трошки комплексу меншовартості.* (Блаженніший Любомир Гузар: про єдність і гідність: "ДЗЕРКАЛО ТИЖНЯ")

2. *Ще одна фундаментальна вада українства - це низька самооцінка, комплекс меншовартості.* (Україна приречена: корінь проблем: УКРАЇНСЬКА ПРАВДА)

3. *У наших людях укорінене почуття меншовартості.* («Лише меншовартісні люди не цінують нашої освіти». :журнал "ВІСЬ")

4. *Синдром меншовартості таки здолав Україну.* (У Європу з "дровами"?: "ДЗЕРКАЛО ТИЖНЯ")

5. *Однак, попри всі достоїнства українців, саме комплекс меншовартості не дозволяв нам відчувати самодостатність, визріти для реалізації своєї стратегії.* (Україна приречена: корінь проблем: УКРАЇНСЬКА ПРАВДА)

6. *В якийсь момент наш комплекс меншовартості посилювався, коли у нашого народу відібрали право найменуватися Руссю, натомість повісили ярлик Малоросії та окраїни. (Україна приречена: корінь проблем: УКРАЇНСЬКА ПРАВДА)*

7. *Усі роки незалежності України активна російська пропаганда успішно зомбувала місцеве населення, розвивала комплекс меншовартості щодо всього українського. (З надією знайти прихисток: журнал "ВІСЬ")*

Проаналізувавши значну частину публіцистичних текстів, помічаємо тенденцію, що більшість авторів пов'язують меншовартість українців з їхнім минулим і називають це явище саме комплексом. Можемо сказати, що меншовартість – це наслідок сотні років залежності та принижень, коли кожному українцю твердили, що такого народу немає, що він тільки зіпсований поляк, румун або росіянин, що українська мова – це не мова, а сільський суржик, коли будь-які спроби організації національної держави топились у ріках крові. Так наш народ і перестав поважати себе.

Але паралельно з таким висновком, хочемо зазначити, що в останні роки багато українців почали позбавлятися від своєї меншовартості, для цього нашому народу потрібно було пережити сотні смертей на майдані, тисячі смертей на війні, вигнати обраного такого ж «неповноцінного» президента (адже тільки людина з низькою самооцінкою і комплексом меншовартості купуватиме собі золотий унітаз, аби самоствердитися) та навчитися стійко переносити всі «сюрпризи» сусіда зі сходу. Засвідчуємо це прикладами:

1. *Імперські міфи меншовартості українців, їх упослідженості Майданом зруйновані вщент. (Мистецтво міфу: "ДЗЕРКАЛО ТИЖНЯ")*

2. *Молоді люди, які позбавлені почуття меншовартості, які пов'язуватимуть майбутнє країни з українською мовою, всіляко підтримуватимуть її розвиток і заохочуватимуть своїм прикладом інших (при цьому з повагою ставлячись до носіїв інших мов), які виховуватимуть*

своїх дітей українською мовою, готуючи ґрунт для майбутньої України.
(Про мовну стійкість та комплекс меншовартості: "ДЗЕРКАЛО ТИЖНЯ")

3. *Сьогодні розмашисто креслить нам образ нової, **позбавленої почуття меншовартості** української людини.* (Про мовну стійкість та комплекс меншовартості: "ДЗЕРКАЛО ТИЖНЯ")

Отже, на матеріалі публіцистичної прози можемо побачити приклади, які свідчать про те, що почуття меншовартості «укорінене» в українських людях, цей «синдром» здолав націю. Також є приклади, що говорять про відсутність цього комплексу у сучасних людей.

Художня проза:

1. *В Третє тисячоліття українці в'їхали з тим самим возом проблем, - каже він, - з набором дрімучих стереотипів, з **комплексом меншовартості**.*
(Записки українського самашедшого: ЛІНА КОСТЕНКО)

2. *Стільки героїв було, стільки подвижників, - чому ж печать **меншовартості**?* (Записки українського самашедшого: ЛІНА КОСТЕНКО)

3. *У XXI століття ми вступили з гнітючим **комплексом меншовартості**, тим більшим, що в міжчасі інші « невдахи історії », наші сусіди — Польща, Угорщина, Словаччина, ба навіть « пострадянські » країни Балтії, — вже зробили вирішальний ривок уперед, успішно розпроцавшись з комуністичним спадком.* (Let my people go: ОКСАНА ЗАБУЖКО)

4. *Ти ніколи не зрозумієш своєї країни, якщо не розкусиш її ксенофільії, не зануришся в дрімуче підземелля **комплексів меншовартості**, які згодом вибухають революціями.* (№2: Остап ДРОЗДОВ)

Проте:

1. *Адже це неправда, що українці страждають лише через свій **комплекс меншовартості** і при цьому не є націоналістами.* (Ukrainian peershow-3, або Несподівані подробиці: АГАТАНГЕЛІ: Амаркорд: НАТАЛКА СНЯДАНКО)

Отже, можемо сказати, що у художніх текстах присутність КОМПЛЕКСУ меншовартості не заперечується, а навіть підтверджується. До

того ж додамо, що українцям притаманна ще одна погана звичка, як нарікання. Колись Азаров сказав правильну фразу: "...хватить скиглити, беріть лопати...". Але ми продовжуємо скиглити, і не важливо добре нам чи погано. Страждання і плач – це наше «національне кредо». Тому і влада нас ніколи не влаштовує, бо ми самі себе переконуємо у тому, що в нас нічого хорошого бути не може – лише погане, від якого ми вічно страждаємо.

Наукові тексти:

1. *Саме в цьому полягає причина одвічної української біди **комплексу меншовартості**, синдрому "малоросійства".* (Філософія: Навчальний посібник: ФІЛОСОФІЯ: ТзОВ НВФ "Магнолія плюс": Львів: 2006: Щерба С. П.)

2. *Зазначимо й те, що тривала відсутність власної державності, боротьба за неї спричинили **комплекс національної меншовартості** українців.* (Соціологія політики: Навчальний посібник: СОЦІОЛОГІЯ МАУП: Київ: 2003: Головатий Микола Федорович)

3. *Відродження української нації і державності подолає **комплекси "меншовартості"**, "кривди", очистить українську душу від рабської психології, зміцнить моральність суспільства.* (Політологія: підручник: ПОЛІТОЛОГІЯ: Київ: 2006: Юрій М. Ф.)

У наукових текстах присутність КОМПЛЕКСУ меншовартості в українців підтверджується, зазначається навіть причина його появи (у першому і другому прикладах), а третій приклад говорить про те, що меншовартість була і є притаманна українцям, але в майбутньому відродження нації його подолає. Ми вважаємо, для того щоб українці викоринили власний комплекс неповноцінності, повинно змінитися покоління, або навіть кілька. Оскільки такий комплекс формувався в народі протягом довгого часу, то вкорінився теж надовго.

Отже, можемо зробити висновки: 40% прикладів публіцистичних текстів, 25% – художньої прози та 35% наукових текстів свідчать про

меншовартість як комплекс притаманний українському народу. Є кілька прикладів, які запевняють, що сучасна молодь подолала його і позбулася нав'язаного відчуття периферійності. Також за Генеральним регіонально анованим корпусом української мови ми переглянули частотність використання слова «меншовартість». За запитом «меншовартість» корпус видав 49 знайдень (0.13 на мільйон).

Проаналізувавши корпус текстів української мови, ми вважаємо, що головними ознаками того, що комплекс неповноцінності досі притаманний багатьом українцям є те, що, по-перше ми зневажаємо все національне. Ми, наприклад, як належне сприймаємо іншомовне телебачення, радіо без українських пісень, велика частина україномовних українців, мотивуючи ввічливістю, переходили чи переходять на російську мову. Соромимося власного і перебільшуємо чуже. По-друге, ставимося байдуже до свого. Можемо назвати найвідоміші факти байдужості українців: Гонгадзе, газові контракти, розстріли на майдані, диктаторські закони, фальсифікація виборів 2004, отруєння Ющенка, офшори, виграші в лотерею, бурштин і т.д.

ВИСНОВКИ

У центрі уваги нашої роботи – дослідження концепту МЕНШОВАРТОСТІ в українській лінгвокультурі на лінгвосвідомості. Процес формування та видозміни концептів у свідомості представників будь-якого національно-культурного соціуму є тривалим і проходить певні стадії розвитку як у окремого індивіда, так і у цілого соціуму. Чинниками, що впливають на зміст і засоби його вербалізації, виступають соціально-економічні умови, історичні події, наявні в певну епоху естетичні та матеріальні вподобання тощо. З'ясування сутності концептів, на основі яких формуються образи народу, необхідне для його адекватного сприйняття в іншому мовному та культурному середовищі.

Спочатку ми визначили національно-специфічні риси українців, потім дослідили номінативне поле концепту, після чого проаналізували лексему *меншовартість* за матеріалами ГРАК.

На нашу думку, специфіка формування національного характеру українців виявляється в тому, що наша країна майже постійно знаходилась між різними державно-політичними полюсами, на лінії їх протистояння, в центрі їх боротьби, включалася до складу то однієї, то іншої державної структури. Ми вважаємо, що такий компонент нашої ментальності як комплекс меншовартості є успадкованим від попередніх поколінь українців і трансформується доволі повільно. Серед традиційних елементів української ментальності виділяємо такі: комплекс меншовартості (внаслідок колоніальної ментальності), маргінальність (наслідок геополітичної розмежованості), «месіанізм навиворіт» (сподівання на чийсь допомогу), ескапізм (втеча від дійсності), особливе почуття гумору (як механізм самозахисту від негараздів).

Згідно з тлумачними словниками та словниками синонімів ми з'ясували номінативне поле поняття «меншовартість»: до синонімічного ряду цього концепту входить одна лексема, а до синонімічного ряду –

«неповноцінність» - дві. Після чого – визначили зміст поняття «меншовартість» у літературі і проаналізували його на матеріалі художніх, публіцистичних і наукових текстів. За відомостями з корпусу текстів української мови ми зробили відсоткові підрахунки: менше половини (40%) прикладів публіцистичних текстів, 25% – художньої прози та 35% наукових текстів говорять про меншовартість як комплекс, характерний українському народу, але є свідчення (їх значно менше), які запевняють, що сучасна молодь подолала його і позбулася нав'язаного відчуття периферійності. . Також за Генеральним регіонально анотованим корпусом української мови ми переглянули частотність використання слова «меншовартість». За запитом «меншовартість» корпус видав 49 знайдень (0.13 на мільйон).

Згідно з опрацьованими словниками, літературою, можемо сказати, що наша гіпотеза: «Українцям притаманний комплекс меншовартості. Він розвивався генераційно» є підтвердженою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Адлер А.* «Комплекс меншовартості і комплекс переваги»
2. Асоціативний словник української рекламної лексики / Упоряд. Т. Ю. Ковалевська, Г. Д. Сологуб, О. В. Ставченко. – Одеса: «Астропринт». – 2001. – С. 3 – 8.
3. *Балог В. О., Демська-Кульчицька О. М.* Національний корпус української мови : підкорпус художньої літератури. / В. О. Балог, О. М. Демська-Кульчицька. – К. : Інститут української мови НАН України, 2005. – 21 с.
4. *Бардіна Н. В.* Як писати та захищати курсову роботу / Н. В. Бардіна. – О. : Астропринт, 2002. – 31 с.
5. *Воркачѳв С. Г.* СЧАСТЬЕ как лингвокультурный концепт / Воркачѳв С. Г. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.
6. *Глухов В. П.* Основы психолінгвистики : учеб. пособие для студентов педвузов. — М. : АСТ : Астрель, 2005. — С. 313.
7. *Горошко Е. И.* Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента / РАН. Инос. Языкознания / Е. И. Горошко. – Х. : 2001. – 320 с.
8. *Демська-Кульчицька О. М.* Основи Національного корпусу української мови. / О. М. Демська-Кульчицька. – К. : Інститут української мови Національної академії наук України, 2005. – 219 с.
9. *Демьянков В. З.* Термин «концепт» как элемент терминологической культуры / В. З. Демьянков // Язык как материя смысла : сб. ст. в честь академика Н. Ю. Шведовой / отв. ред. М. В. Ляпон. – М. : 2007. – С. 606–622.
10. [Електронне посилання] / режим доступу : <http://eslovnyk.com/меншовартість>
11. *Залевская А. А.* Национально-культурная специфика картины мира и различные подходы к ее исследованию / А. А. Залевская // Языковое сознание и образ мира : [сб. ст., отв. ред. Н. В. Уфимцева]. – М. : Наука, 2001. – С. 39 – 54.

12. *Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс : [монография] / В. И. Карасик. – В. : Перемена, 2002. – С . 24*
13. *Климкова Л. А. Ассоциативное значение слов в художественном тексте / Л. А. Климкова // Филологические науки. – 1991. – №1. – С. 45-54.*
14. *Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.*
15. *Культура українського народу: Навч. Посібник / В. М. Русанівський, Г. Д. Вервес, М. В. Гончаренко та ін. – К. : Либідь, 1994. – 272 с.*
16. *Ліпман У. Громадська думка / пер. з англ. Т. В. Барчунова, під ред. К. А. Левінсон, К. В. Петренко / У. Ліпман. – М. : Інститут Фонду "Громадська думка", 2004*
17. *Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. Пособие / В. А. Маслова. – 2-е изд., Стереотип. – М. : ИЦ «Академия», 2004. – 208 с.*
18. *Маслова В. О. Когнітивна лінгвістика / В. О. Маслова. – Мінськ : ТетраСистемс, 2004. – С. 96.*
19. *Платонов Ю. П. Этническая психология. – СПб., 2001. – С. 69.*
20. *Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1999. – 30 с.*
21. *Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.*
22. *Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – П. : Довкілля, 2006. – 716 с.*
23. *Селігей П. О. Мовна свідомість – шанобливе ставлення до мови / П. О. Селігей // Дивослово. – 2012. – № 7. – С. 40.*
24. *Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г. Г. Слышкин // Вестник ВГУ, Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – №1. – 2004. – С. 29 – 34.*

25. *Стражний О. С.* Український менталітет. Ілюзії – міфи – реальність / О. С. Стражний. – К. : Книга, 2008-2009. – С. 330.
26. *Тард Г.* Теория подражания / Г. Тард. – СПб. : 1996.
27. *Тлумачний словник української мови: Понад 12500 статей (близько 400000 слів) / За ред. д-ра філологічних наук, проф. В. С. Калашника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Х. : Прапор, 2005. – 992 с.*
28. *Уорф Б. Л.* Наука и языкознание // Новое в лингвистике. Вып.1. М. : 1960. – С. 170
29. *Цвілюк С. А.* Українізація України: Тернистий шлях національно-культурного відродження за доби сталінізму / С. А. Цвілюк. – Одеса : Маяк, 2004. – 200с.
30. *Чижевський Д.* Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. — К., 1992. — С. 11.
31. *Шведова М. О.* Корпусні методи дослідження регіональних відмінностей у межах однієї мови (на матеріалі регіональних корпусів української та російської мов) / М. О. Шведова. – Київський національний лінгвістичний університет. – С. 33-34.
32. *Шевчук В. О.* Козацька держава / В. О. Шевчук. – К. : Абрис, 1995. – С. 8-9.
33. *Юрій М. Ф.* Етногенез українського народу / Юрій М. Ф. – 3-тє вид., доповнене і перероблене. – К. : Кондор. – 2007. – 262 с.
34. *Юрій М. Ф.* Політологія : Навчальний посібник / М. Ф. Юрій. – К. : Дакор, КНТ, 2006. – 416 с.
35. *Яроцкая Г. С.* Аксиогенез экономического сознания в русской лингвокультуре : монография / Г. С. Яроцкая // Одесса : Одесский нац. ун-т имени И. И. Мечникова — 2013. – 552 с.
36. *Przepiórkowski A.* Korpus IPI PAN : wersja wstępna. – Warszawa: Instytut podstaw informatyki PAN, 2004. – st. 5.

